

Шолудько М.В., доцент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ЕВОЛЮЦІЯ ЖИТЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА. РОЗВИТОК ЖИТЛА В ЕПОХУ РАННІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ. КОРОТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Наведені приклади еволюції житла, починаючи із епохи Трипільської культури (V ст. до н. е.), дають можливість простежити короткий історичний шлях розвитку характерних типів житлових "чарунок", які постійно трансформувались та інтегрувались в сучасніші житлові структурні елементи.

The examples of evolution of habitation from the beginning of the Trypillian culture epoch (V BC) are resulted, enable to trace a brief historical path of development of specific types of housing "cells" who is constantly transformed and integrated into the modern residential building blocks.

Впродовж багатьох віків розвитку цивілізації, людина знаходиться в постійному пошуку формування оптимального життєвого середовища. Ще не так давно проблема розвитку житла майбутнього базувалась лише на взаємозв'язку структурних елементів житлового середовища із об'єктами соціально-культурного обслуговування, і якщо була не до кінця вирішена, то в усякому випадку здавалася близькою до вичерпності.

Однак життя розв'язало такі приємні помилкові твердження.

Розвиток науково-технічного прогресу поставив більш гостро питання взаємозв'язку житла із розвитком системи обслуговування і показав, що дане питання, не дивлячись на досить високий інтерес до нього, є дослідженим ще в самому первинному наближенні.

Крім того, житлова чарунка як елемент житлового середовища блукає між середовищем індивідуального та індустріального масового житлового будівництва то видозмінюючись, то інтегруючись в структури загальноміської системи, не знаходячи себе як достатньо завершеного елемента того чи іншого житлового середовища.

Починаючи із печерного періоду (V тис. до н. е.), житло еволюціонувало і набувало різних форм і змісту. Однак ідеального варіанту, який відповідав би вимогам часу воно, на жаль, не набуло. Досить актуальним є дослідження еволюції житлової чарунки як інтегрованого об'єкта міського середовища.

Епоха Трипільської культури сформувала початковий тип напівзаглубленої в землю житлової чарунки, яка слугувала елементом захисту від природних стихій для первісної людини.

Основним і центральним елементом житла було вогнище, яке розміщува-

лось посередині житлової землянки між кам'яними опорними стовпами, що тримали перекриття.

Пізніше, з часом формування і об'єднання племен, з'являється общинне багатокамерне житло, яке формувалось із окремих житлових елементів, які розміщувались навколо загального внутрішнього простору, багатофункціонального дворику, функціональне призначення якого в процесі еволюції постійно ускладнювалось.

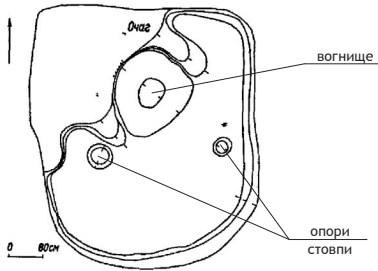

Рис. 1. Житло-землянка періоду Трипільської культури біля села Євмінка III тис. до н. е.

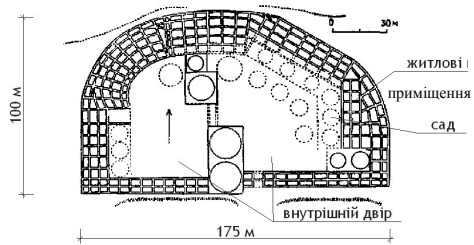

Рис. 2. Мексика. Багатокамерний будинок-комплекс Пуебло-Беніто. План

Таке поселення вміщувало в собі біля трьох тисяч чоловік і породило систему полігамних сімей різних періодів матріархату і патріархату.

Ідея формування житлових приміщень (чарунк) навколо внутрішнього простору перекочувало в подальшому в епоху ранніх цивілізацій рабовласницьких деспотій, де відбулось соціальне розшарування суспільства на рабів і рабовласників. Найбідніші верстви населення – раби, проживали в злидених "хижинах", які мало чим відрізнялись від житлових землянок первісних людей, групувались навколо "елітного" на той час житла рабовласників. В результаті соціальної диференціації населення, яка відбулася внаслідок народження деспотій, людство приступило до формування регулярних житлових структур, які, в певній мірі, канонізували функціонально-побутову організацію житлової чарунки. З'являється новий тип житла – палац вельмож і правителів, який має значні фізичні розміри, велику територію, замкнутість простору і багатофункціональну планувальну структуру, де, окрім чисто житлових приміщень, вводяться інші функціональні елементи такі як: охорона, обслуговування, представництво, ремісництво і елементи природного середовища в замкнутому просторі. З'являється новий тип житлового середовища, яке в досить віддаленому вигляді нагадує сучасний тип житлового комплексу.

Природне бажання людини захистити себе і своє житло від зовнішніх нападів ворогів породило новий тип захисних споруд у вигляді земляних валів,

які огорожували поселення, утворені внаслідок об'єднання житлових структур. Такі поселення, як правило, розміщувались на підвищеній місцевості, біля води, рідше – в низинах і на рівнинах, з максимальним використанням захисних якостей рельєфу. Виникли городища (дитинці), які були укріплені валом і ровом, іноді системою з двох, трьох, чи більше ліній валів і ровів.

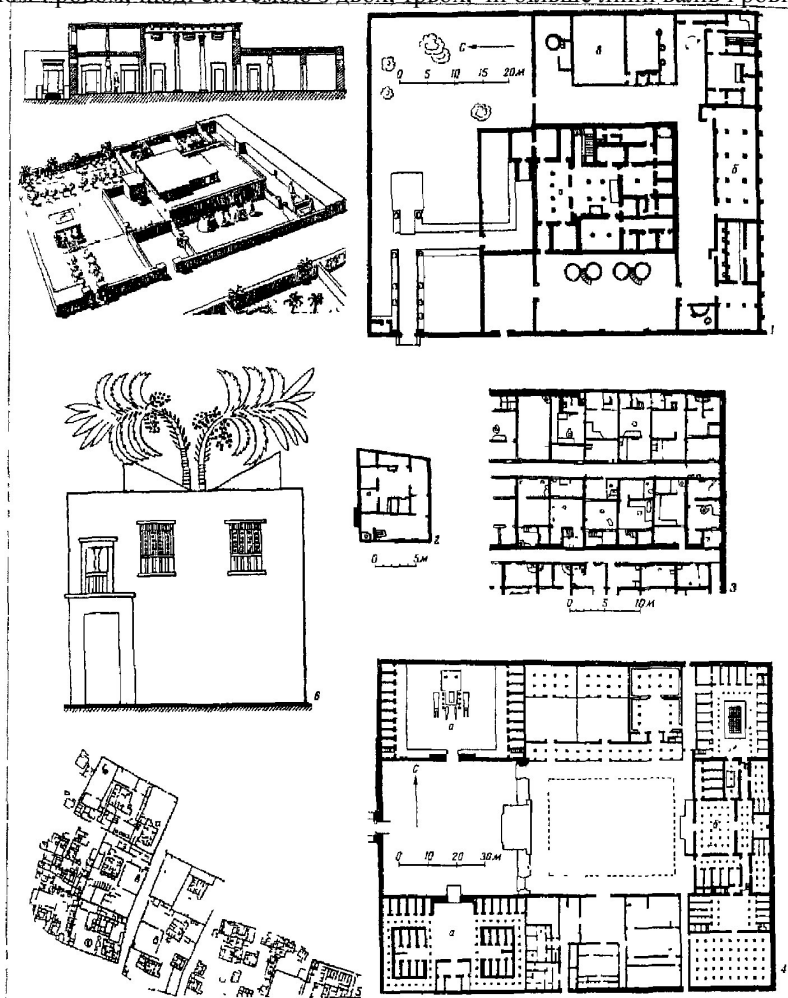

Рис. 3. Давньоєгипетське місто і житло. 1-5. Ахетатон (суч. Тель-ель-Амарна), поч. XIV ст. до н. е. 1. Багата міська садиба. План: а – житлові приміщення господаря; б – служби; в – скотний двір. Розріз центрального будинку. Перспектива. Реконструкція. 2. Небагатий житловий будинок. План. 3. "Східний квартал". Частина плану. 4. "Північний палац". План. а – культові приміщення; б – палац. 5 – частина плану міста. 6 – Фіви. Зображення житлового будинку в гробниці Нового царства

Городища забудовувалися житловими, господарськими та виробничими будівлями, центральна частина залишалася вільною. Більшість городищ на території України занепала ще в період Давньої Русі і не відбудовувалася, проте значна частина їх стала основою формування сіл та містечок, а великі перетворилися у міста [1, С. 73].

Масштаби таких міст були різними, від малих, які нараховували сотні жителів, і до протоміст – гігантів з населенням 10-15 тис. чоловік. В більшості житлові вулиці таких поселень забудовувались двохповерховими блокованими житловими чарунками. Розкопками сучасних археологів виявлено самі різноманітні приклади житла:

- двохкімнатні, казарменого типу з чарунками розміром 6×3,6 м, призначені для робітників;
- достатньо комфортні двох-, трьохкімнатні будинки блокованого типу з мінімальним розміром в плані 8×9 м, призначені для багаточисельних ремісників і торговців;
- досить великі будинки, які заселялись кількома сім'ями (прототип сучасних гуртожитків);
- будинки, подібні на готелі.

Планувальна структура житлових будинків була однотипною, зважаючи на різні розміри в плані. Всі приміщення групуються навколо прямокутного дворика, забудованого з трьох сторін. Четверта сторона мала глуху стіну з вхідним дверним прорізом. Двір займав майже третину всієї площі будинку і слугував центром господарської діяльності. В ньому готували їжу, виконували різні види робіт, нерідко тримали скотину.

В будинках заможних вельмож було декілька двориків різного призначення. Парадний вхід відділявся від господарського. Були навіть самостійні дворики для жіночої половини. В кухнях були вкопані бездонні глиняні посудини для стоку брудної води. На першому поверсі розміщувались різні господарські і службові приміщення, склади, майстерні, лавки, приміщення для прислуги. На другому поверсі розміщувались житлові приміщення – спальні, вітальні з нависаючими балконами, які зв'язували житлові кімнати. Покрівлі були плоскими, дощова вода з яких зливалась по гончарних жолобах і трубах на землю, після чого попадала в канали через відстійники і вигрібні ями [2, С. 27].

Впродовж періоду від початку Трипільської культури і до більш пізнього періоду розвитку цивілізацій односімейна житлова чарунка трансформувалась в:

- індивідуальний житловий будинок;
- індивідуальні чарунки, блоковані в міських квартирах і будинках.

Характерною рисою блокованих міських будинків даного періоду було те, що вони не мали вікон в зовнішніх стінах, а орієнтовані були у внутрішній дворик. В Стародавній Греції такі житлові будинки називались "пастадними"

(від грецького слова "пастос" – приміщення, розкрите в одну сторону; портик) [2, С. 38].

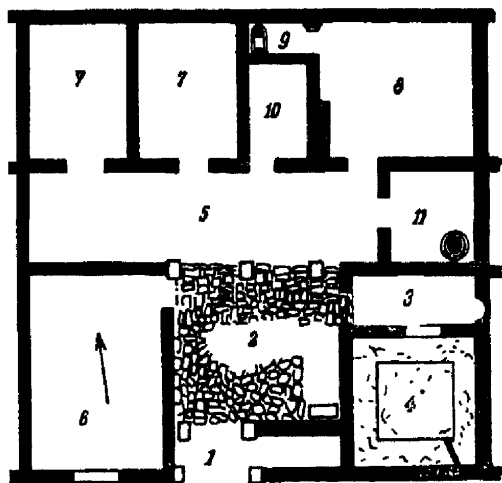

Рис. 4. Олінф. План типового житлового будинку. 1. Двері та вхідне приміщення (з місцем для раба-сторожа). 2. Відкритий дворик. 3. Передня перед андроном. 4. Андрон. 5. Відкрите в двір приміщення або портик з північної сторони дворика (пастада). 6. Кімната. 7. Житлові кімнати. 8. Ойкос. 9. Ванна кімната. 10. Приміщення на всю висоту (до покрівлі) будинку для витяжки диму. В нижній частині використовується як додаткова мала кухня. 11. Кладова

Особливого розвитку такого типу житло досягло в Греції в епоху класичного еллінізму, коли "пастадний" житловий будинок перетворився в класичний із перистильним двориком із колонадою та басейном – імплувієм. В цей же період з'являється продумана система вентиляції і каналізації житлових будинків і квартир, захист від перегріву влітку і накопичення тепла взимку, влаштування ванних кімнат, високохудожнє оздоблення та розвиток архітектури житла і громадських споруд в ордерних системах.

Перехід від хаотичної забудови міст до регулярної на основі прямокутної планувальної мережі вулиць визначили розміри кварталів і характер організації житлових чарунок в них [2, С. 43].

Грецька елліністична архітектура зробила значний вплив і на розвиток архітектури Стародавнього Риму.

Раннє римське житло бере свій початок в етрусській культурі, і представляє собою еліптичні в плані житлові чарунки розмірами 4,5×3,5 м. Основні конструктивні елементи такого житла: дерев'яний каркас, стіни із очерету обмазаного глиною. Пізніше в II ст. до н. е. формується атріумний тип будинку, який в подальшому трансформувався в три типи давньоримського житла:

- однокімнатний домус, який пізніше перетворився в міський тип вілли

- (urbano);
- сільська садиба (фундус), основною спорудою якої була сільська вілла (rustica);
- міський багатоквартирний будинок – інсула.

Основним будівельним матеріалом для спорудження житла стає цегла-сирець, пізніше (II ст. до н. е.) – обпалена цегла і римський бетон, які відкривають неабиякі можливості в будівництві.

З'являються розкішні замські вілли багатих патриціїв і невеликі одно-двохповерхові будинки і трьох-чотирьох кімнат бідних городян, ремісників і торговців, на перших поверхах яких були майстерні і лавки, а на другому поверсі – житло.

Характерним було те, що заможні патриції своїми житловими будинками займали цілі квартали.

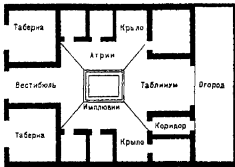
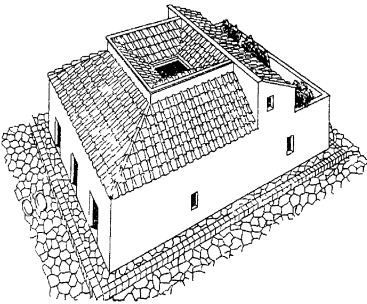

Рис. 5. Італійський домус. Загальний вигляд і план (реконструкція)

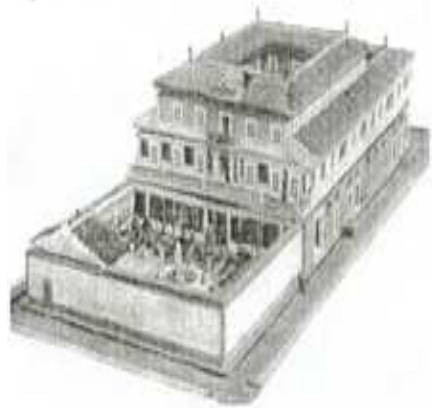

Рис. 6. Будинок Панси, II ст. до н. е.

Грецький перистиль в римському будинку набуває більших масштабів і функцій. В центрі перистильного дворика обов'язково влаштовується сад з фонтаном і басейном. До перистилію примикають баня і госприміщення – постікум. В структурі житла виділяються нові функціональні елементи: жіноча кімната – гінекей, кімната для гостей – оспіціум, чотири столові кімнати (триклінії), які відповідали чотирьом порам року. В залах і атріумах патриціїв вводяться такі елементи, як колонада – екус. До кінця II ст. до н. е.

з'являється ще один тип атріумного будинку – терасний.

В подальшому типологія римських вілл розділилась на дві категорії:

- сільська садиба (хутори заможних селян) – оскільки римське суспільство було землеробним;

- заміські сезонні резиденції вельмож і королів, які перекочували в багато інших країн і дійшли до наших днів у вигляді Версаля і Петергофа.

Розшарування римського суспільства на багатих і бідних обумовило розповсюдження нового типу житла – інсули – багатоповерхового (до 6 поверхів) житлового будинку із квартирами, які здавались в найм. Таких будинків до кінця IV ст. до н. е. нараховувалось до 47,0 тис. одиниць, в той час як багатих віл було біля 1,8 тис. особняків.

Після багатьох повстань рабів і плебеїв в 395 р. до н. е. Римська імперія розпалась на Західну і Східну (Візантію). В період раннього середньовіччя зароджується новий вид релігії – християнство.

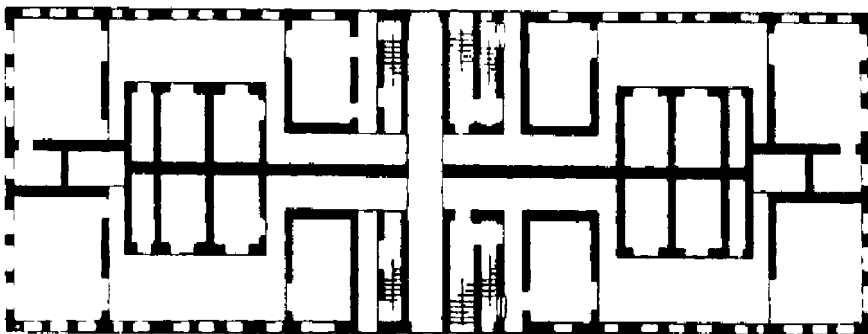

Рис. 7. Остія. Інсула типу "Будинок в саду", II ст. н. е.

Християнський храм стає основним архітектурним об'єктом.

Постійні середньовічні війни наклали специфічний відбиток на формування житлових будинків, які почали набувати оборонного характеру. З'явилися круглі будинки-башти, які належали знатним сімействам. Основна маса громадян проживає в недовговічних традиційних фахверкових будинках.

1. Архітектура. Короткий словник-довідник. За загальною редакцією А.П. Мардера. – Київ: Будівельник, 1995. – 281 с.
2. Ю. Репін. "Архитектура жилища". – Киев: КП "НИИСЕП" – ППЦ "Тираж", 2003 г. – 281 с.
3. А.В. Бунин, Т.Ф. Саваренская. История градостроительного искусства. В двух томах. – Москва: Стройиздат, 1979.
4. М.Г. Бархан. Архитектура и город.– Москва: Издательство "Наука", 1979 г. – 219 с.
5. А.В. Рябушин. Развитие жилой среды. – Москва: Стройиздат, 1976 г. – 364 с.
6. Архитектура. Краткий справочник/ гл. ред. М.В. Адамчик, гл. научн. ред. В.В. Адамчик и др. – Мн.: Харвест, 2004 с. – 624 с.

Рецензент: д. арх., професор Юрчук О.М. (НУВГП)